

Այս ժամանակ Բյուզանդիոնի եպիսկոպոսական աթոռը նստում էր հոգեմարտ Մակեդոնը: Երբ արքունիքից հրաման ելավ Մեծն Ներսեսին արտորելու, իբրև մի անգամ կայսրին խարողի և ուխտադրութի, նրա մոտ եկան մի քանի հերձվածողներ Արիոսի աղանդից և ասացին. «Եթե մեզ հետ դավանես, քեզ կփրկե մեր հայր Մակեդոնը»: Նա շիամաձայնեց ու աքսորվեց: Երբ նավով լողում էին, ձմեռվա խիստ քամիները նավը քշեցին դեպի անապատ կղզի ու խորտակեցին: Նավորդները չեին վստահում մակույկներով նավել, մնացին տարակուսած և ուտում էին անտառի ծառերի արմատները: Բայց Աստծու խնամքով նրանք ութ ամիս կերակրվեցին, այն ձկներով, որ ծովը կենդանի ափ էր գցում: իսկ Պապը և բոլոր պատանդները հանձն առան և Մակեդոնը նրանց ազատեց:

ՀԱ

ԱՐԴԱԿԻ ԿՈՏՈՐԵԼԸ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻՆ ԵՎ ԽԱԴ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՎԱՐՔԻ ՄԱՍԻՆ

Երբ Մեծն Ներսեսը հեռացավ, Արշակը դրժեց բոլոր պայմանները, որ կնքել էր նախարարների հետ և կամեցավ իր Արշակավան դաստակերտի վրեժը հանել:

Նա կոտորեց նախարարներից շատերին, մանավանդ բնաշինջ արակ Կամսարականների ցեղը, ազահելով Արտագերս ամրոցին և Երվանդաշատ քաղաքին, որ նրանց ոստանն ¹⁶⁵ էր: Նրանց հրավիրեց իր մոտ, Արմավիրի լքած պալատը, իբրև ազգականների՝ պատվելու, մեծարելու պատճառանքով, և հրամայեց բոլորին միանգամայն կոտորել, մարդկանց, կանանց, երեխաներին: Ոչ ոք նրանցից չփրկվեց, բացի Արշավիրի որդի Սպանդարատից, որ Արշակունյաց տոհմից կին ունենալով՝ գնաց բնակվեց նրա ժառանգության կալվածում, Տարոնի և Հաշտյանքի կողմերում, իբրև տրտնջող իր Ներսեսի հորեղբորից, այս պատճառով էլ նա նրանց կոտորածի տեղում չհանդիպեց: Բայց երբ իր ազգատոհմի կոտորածի բոթը լսեց, իր Շավարշ և Գաղավոն որդիների հետ բոլոր ընտանիքով փախակ գնաց Հունաստան:

Բայց Մեծն Ներսեսը Հունաստան գնալիս Խադ սարկավագին ձեռնադրել էր Բագրևանդի և Արշարունիքի եպիսկոպոս և նրան էր վստահել մեր երկրի վերակացության բոլոր գործերը մինչև իր վերադարձի ժամանակ: Այս Խադը Մեծն

165 Ոստան բառը հայերենում նշանակում էր 1). Արշակունյաց թագավորների սեփական կալվածքը, 2). մայրաքաղաք, թագավորանիստ քաղաք, 3). այդտեղ ապրող ազնվականությունը:

Ներսեսին էր նման ամեն բանով, մանավանդ աղքատների խնամատարության գործում, որի շտեմարաններն էլ հենց աղբյուրի նման առատացան սքանչելի կերպով, ինչպես Եղիայի և Եղիսեի ժամանակ, և թագավորին հանդիմանելու մեջ էլ նա խիստ էր և ահավոր ու աներկյուղ: Սատանան ոչ մի կերպ նրան դիպչել չկարողացավ բացի մի բանից.- որ նա զգեստի կողմից պճասեր էր և ձիասեր, որի պատճառով նրան պարսավում և ծաղրում էին փոխարինաբար նրանք, որոնց նա հանդիմանում էր: Այս պատճառով նա հրաժարվեց շքեղ զգեստներից և մազեղեն հազնելով՝ էշով էր ման գալիս մինչև իր մահվան օրը:

ԼԲ

ԹԵ ԻՆՉՊԵՍ ԱՐՇԱԿԸ ԿԱՄԵՆՈՒՄ ԷՐ ՔԱՐՇԵԼ ԵՎ ՔԱՐԿՈԾԵԼ ԵՐԱՆԵԼԻ ԽԱԴԻՆ՝ ԻՐ ՀԱՅԱՑՔՆԵՐԸ ՀԱՄԻՄԱՆԵԼՈՒ ՊԱՏՃԱՌՈՎ

Երբ Արշակ Կամսարականների ցեղը կոտորեց, հրամայեց նրանց դիակները քաշ տալ, դեն զցել առանց թաղելու, որպեսզի շների կերակուր դառնան, իսկ ինքը իբրև նեծ հաղթությամբ պսակված, մի քանի օր ուրախություններով անց կացրեց և հրամայեց, որ նրանց մթերքները բերեն և Արմավիրում համբարեն: Փորեցին բացին Նախճան զյուղում նրանց երկու շատ խոր և շատ լայն հորերը և նրանց ավանի սայլերով բերին: Սայլապանները տեսնելով մարդկային ոսկորներ, որ թափթփված էին փոսի մոտերը և զազանների կերակուր էին դարձել, հարցրին իմացան, որ իրենց տերերի ոսկորներն են, սայլերում հավաքեցին, եղեգով ծածկեցին, տարան նույն հորերում թաղեցին: Արշակն այս իմանալով՝ հրամայում է սայլապաններին նույն հորերի վրա փայտից կախել:

Խաղն առաջին դեպքին չպատահեց, իսկ այս անգամ հասավ և սկսեց հանդիմանական խոսքերով թագավորին պարսավել: Արշակ հրամայեց նրան քաշել և քարկոծել: Եվ որովհետև նրա աղջիկները տեզեր ունեին մեծ նախարարություններից, Ապահունյաց քաջ և զորեղ ցեղից, սրանք սրերը հանելով քաշողներին կիսամեռ արին և Խաղին նրանց ձեռքից հափշտակելով իրենց գավառը գնացին: Արշակը հակառակ չգնաց, թաքնվեց, որպեսզի բոլոր նախարարները չգրգռվեն:

ԼԳ

ԹԵՌԴՈՍ ՄԵԾԻ ԹԱԳԱՎՈՐԵԼԸ ԵՎ ՀՈԳԵՄԱՐՏՆԵՐԻ ՊԱՏՃԱՌՈՎ ԳՈՒՄԱՐՎԱԾ ԺՈՂՈՎԸ

Բայց Վաղես կայսրը մշտնջենական դժոխքի օրինակն հենց այստեղ կրելով, Աղրիանուպուտում հրակեց եղավ ու սատկեց, ինչպես արժան էր իր դիտավորություններին: Թագն ստացավ Թեոդոսը: Սա մինչև հատակը քանդեց կուռքերի մեհյանները, որոնք սուրբ Կոստանդիանոսից միայն փակված էին, այսինքն՝ Արեգակի, Արտեմիսի և Ափրոնիտեի մեհյանները Բյուզանդիոնում: Նույնպես ավերեց Դամասկոսի տաճարն ու վերածեց եկեղեցու, այսպես նաև Իլիու¹⁶⁶ քաղաքի տաճարը, Լիբիանոսի մեծ և հոչակավոր տաճարը, որ կոչվում էր Երեքքարյան:

Սա ետ դարձրեց բոլոր սուրբ հայրերին, որոնք ուղղափառության պատճառով աքսոր էին ուղարկված հանքերը, որոնց թվում նաև Մեծն Ներսեսին բերելով իր մոտ Բյուզանդիոն, պահում է մեծ պատվով, մինչև ստուգվի ճշմարիտ հավատը՝ ամբարիշտ Մակեդոնի¹⁶⁷ հայիությունների առիթով, որովհետև նա Սուրբ հոգուն չէր դավանում իբրև Տիրոջ, և ոչ էլ երկրպագելի ու փառաբանելի էր համարում Հոր և Որդու հետ, այլ Աստծու բնությունից օտար, ստացական, ծառա, պաշտոնյա, ոչ թե մի անձնավորություն, այլ մի ազդումն: Եվ թագավորանիստ Բյուզանդիոն քաղաքում ժողովվեցին Սուրբ հայրերը՝ Հռոմի Դամասիոսը, Կոստանդնուպոլիսի Նեքտառիոսը, Ալեքսանդրիայի Տիմոթեոսը, Անտիոքի Մելիտոսը, Երուսաղեմի Կյուրեղը, Նյուսիայի Գրիգորիոսը, Իկոնիայի ուրիշ եպիսկոպոսներ, ընդամենը հարյուր հիսուն հայր, որոնք նզովեցին և մերժեցին Մակեդոնին և բոլոր հոգեմարտներին:

ԼՇ

ԱՐՇԱԿԻ ԱԿԱՍԱ ԳՆԱԼԸ ՇԱՊՈՒՀԻ ՄՈՏ ԵՎ ԷԼ ԵՏ ԶԴԱՌԱՆԱԼԸ

166 Իլիու, լիակատար ձևով՝ Իլիուպոլիս (հունարեն Հելիոպոլիս), այսինքն արեգակի քաղաք: Այս անունով հայտնի են երկու ամենահին քաղաքներ, որոնցից մեկը գտնվում է ներքին Եզիպտոսում, Կահիրեցից հարավ, իսկ մյուսը, որի մասին այստեղ խոսվում է, գտնվում էր Ասորիքում, երկու Լիբրանանների («Լիբիանոս») միջև, Կղետուրում, որ մի ժամանակ շեն և վաճառաշատ քաղաք էր, բայց ներկայումս աննշան փոքրիկ քաղաք է և կոչվում է Բաալբեգ:

167 Մակեդոնը Կոստանդնուպոլիսի պատրիարք էր, որ 360 թվին զահազուրկ եղավ ոչ այնքան դավանաբանական սխալ վարդապետության պատճառով, որքան ինքնազլուխ գործողությունների և հակառակորդների ոսխության պատճառով:

Շապուիր պատերազմներից դարձյալ դադար գտնելով՝ Արշակի վրա է ուղարկում ուժեղ գնդով մի ումն պահլավիկ Ալանառզանի, որ Արշակին ազգակից էր: Արշակը նրանից խույս տվեց, որովհետև անօգնական մնաց շատ նախարարների կողմից, որոնք իրենց Արշակ թագավորից զզված, Ալանառզանին ձեռք էին մեկնում և իրենց կամքով գնում էին Շապուիրի մոտ, որից մեծարվելով դառնում էին մեր երկիրը: Մասնից Արշակը տարակուսած՝ պատզամ է ուղարկում պարսից զորքի իշխանին, թե «Դու իմ արյունակիցն ու հարազատն ես, ինչու ես այդպիսի խստությամբ հալածում ինձ, զիտեմ, որ դու ակամա ես եկել իմ վրա, չկարողանալով հակառակվել Շապուիրի հրամանին՝ զալու ինձ՝ քո ազգականի վրա: Արդ՝ մի քիչ թուլացրու հալածանքդ, որ ես կարողանամ կարձ ժամանակ մի տեղ թաքնվել, մինչև շունչ առնեմ և կարողանամ հունաց երկիրն անցնել, իսկ դու մեր երկիրը կգրավես և ինձանից մեծամեծ բարիքներ կգտնես, ինչպես մտերիմ հարազատից»:

Ալանառզանը նրան այսպիսի պատասխան է տալիս. «Եթե դու, ասում է, չխնայեցիր մեր ազգական Կամսարականներին, որոնք ինձանից ավելի մոտ հարազատներ էին քեզ ձեր կրոնի կողմից և միևնույն երկրում բնակվելով, ինչպես կարող ես հուսալ, որ ես քեզ ինսայեմ, որ քեզանից հեռու եմ և կրոնով, և բնակությամբ, և ինչ հիմունքով քո բարիքներին հուսալով, որ հայտնի չեմ թե կստանամ, կորցնեմ այն բարիքները, որ գտել եմ իմ թագավորից»:

Այնուհետև Արշակը, սաստիկ նեղն ընկած, ակամա գնում է Շապուիրի մոտ և արգելված պահվում է: Բռնի ստիպմունքից հարկադրված՝ գրում է իր Փառանձեմ կնոջը, որ զա պալատ: Եվ Շապուիր հրամայում է բոլոր մեծամեծներին, որ Փառանձեմի հետ զան:

ԼԵ

ԱՅՆ ՉԱՐԻՔՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ, ՈՐ ՇԱՊՈՒՀԻ ԿՈՂՄԻՑԻ ԱՆՑԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎՐԱ, ԵՎ ԱՐԴԱԿԻ ՄԱՀԸ

Հայոց այն նախարարները, որոնք Արշակից առաջ ձեռք էին մեկնել պարսից Շապուիր թագավորին, երբ իմացան, թե իրենց կանանցն էլ է կանչել այն նախարարների կանանց նման, որոնք հավատարիմ էին մնացել Արշակին, երբ տեսան նաև, թե Ալանառզանը գնաց, և մի փոքր գունդ է, որ այս բանի համար եկել է, միաբանեցին, նրանց հալածեցին և իրենց կանանց ու որդիներին առնելով փախան Հունաստան: Փառանձեմ թագուիրին էլ իր ամուսնու կոչին չգնաց, այլ գանձերով հանդերձ

ապաստանեց Արտագերս բերդը, նա լուր ուղարկեց իր Պապ որդուն և հույս ուներ Շապուհի ձեռքից ազատվելու: Շապուհը սրա վրա զայրացավ, Արշակի ոտները կապեց երկաթե շղթաներով և ուղարկեց Խուժաստան երկիրը՝ Անհուշ կոչված բերդը¹⁶⁸: Եվ մեծ զորք գումարելով Մեհրուժան Արծրունու և Վահան Մամիկոնյանի ձեռքով, որոնք ուրացել էին Քրիստոսին, ուղարկում է Հայաստան: Նրանք եկան և նստեցին Արտագերս բերդի շուրջը: Եվ թեպետ ոչինչ չէին կարողանում անել բերդի անմատչելի ամրության պատճառով, բայց որովհետև Աստծու բարկությունը Արշակի վրա էր, ամրոցի մարդիկ չկամեցան սպասել մինչև Պապից լուր գար, այլ կամովին առանց բռնության անձնատուր եղան: Նրանց գերի վերցրին և Փառանձեմ տիկնոջ և գանձերի հետ միասին տարան Ասորեստան և այնտեղ սայլի ցցի վրա վարսելով սպանեցին:

Նույն ժամին հրաման հասավ Շապուհ թագավորից, որ բոլոր քաղաքների ամրությունները քանդեն և հրեաներին տեղահան անեն և գերի բերեն նաև այն հրեաներին, որ հրեական կրօնով ապրում էին Տոսպի Վան քաղաքում, որոնց գերի էր բերել Բարզափրան Ռշտունին Տիգրանի ժամանակ: Սրանց Շապուհը բնակեցրեց Ասպահանում: Գերի տարան նաև Արտաշատում և Վաղարշապատում ապրող հրեաներին, որոնց նույնպես բերել էր նույն Տիգրան թագավորը, որոնք Սուրբ Գրիգորի և Տրդատի ժամանակ հավատացել էին Քրիստոսին, նրանց հետ էր և Արտաշատի երեց Զվիթան: Ապա Մեհրուժանը և Վահանը Շապուհի մոտ գնալով շարախոսեցին Զվիթայի մասին, թե նա այն նպատակով եկավ գերիների հետ, որպեսզի նրանց համոզի ամուր պահել քրիստոնեական հավատը: Ուստի Շապուհը հրամայեց շարշարել Զվիթային, որ քրիստոնեական հավատը թողնի: Նա չհամաձայնեց և սպանվեց: Արշակը բոլոր այս թշվառություններն ու աղետները լսելով՝ Սավուղի¹⁶⁹ պես վերջ դրեց իր կյանքին, թագավորելով երեսուն տարի:

168 Անհուշ բերդի և բանտի տեղը որոշ հայտնի չէ, հավանորեն գտնվում է Խուժաստանում (Խուզիստանում): Փակստոսը հաճախ հիշում է այս բանտը՝ Անդմըշ, Անդմըշն անունով, կցելով իբրև բացատրություն «զոր անյուշն անուննեն»: Հյուրշմանի կարծիքով Անդմըշն անունն առաջ է եկել Անդիմիշկ քաղաքի անունից, որ ներկայումս կոչվում է Դիգֆու, և գտնվում է Խուզիստանում: Այս բերդում բանտարկության դատապարտում էին ամենածանր հանցավորներին մշտնջենապես, ցմահ: Պատժի էր ենթարկվում այն մարդը, որ կհամարձակվեր պարսից թագավորին հիշեցնել որևէ մեկին, որ բանտարկված էր լինում այստեղ: Նա (բանտարկվածը) մատնվում էր մոռացության, այս իսկ պատճառով օտարազգի հեղինակները այս բերդը կոչում են մոռացության բերդ:

169 Սավուղ, իսրայելացիների առաջին թագավորը, որ մի պատերազմի ժամանակ, թշնամիների ձեռքը չընկնելու համար իր սրով անձնասպանություն գործեց, մոտ 1056 թ. ն. ք.: Նրան հաջորդեց Դավիթը:

Լ.Զ

ՄԵՀՐՈՒԺԱՆԻ ՄԵԶ ՀԱՍՑՐԱԾ ՉԱՐԻՔՍԵՐԸ ԵՎ ՊԱՊԻ ԹԱԳԱՎՈՐԵԼԸ ՀԱՅՈՑ ՎՐԱ

Արշակի մահից հետո Շապուհը մեծ զորք գումարեց Մեհրուժանի միջոցով և ուղարկեց Հայաստան, նրան վստահելով մեր երկիրը: Նրան կնության տվեց իր Որմզդուխտ քրոջը, նաև հրովարտակներ, որոնցով շատ զյուղեր և դաստակերտներ էր պարզեցում նրան Պարսկաստանում, նրան խոստացավ տալ հայոց թագավորությունը, եթե միայն նախարարներին հնազանդության բերի և մեր երկիրը դարձնի մազդեզական կրոնին: Նա հանձն առավ ու եկավ, նախարարներից շատերի կանանց բռնելով հրամայեց զանազան բերդերում պահել, հուսալով որ այսպիսի միջոցով նրանց ամուսինները կդառնան: Նա ջանում էր խափանել քրիստոնեական բոլոր կարգերը, եպիսկոպոսներին ու քահանաներին հարկերի պատճառով կապում ուղարկում էր Պարսկաստան: Ինչ զիրք որ գտնում, այրում էր և հրամայում էր հունարեն գրագրություն չսովորել, այլ պարսկերեն և ոչ որ չհամարձակվի հունարեն խոսել կամ թարգմանել: Եվ այս այն պատճառով, որ հայերը ոչ մի ծանոթություն և բարեկամական հաղորդակցություն չունենան հույների հետ, բայց իրոք քրիստոնեական ուսմունքը խափանելու նպատակ ուներ, որովհետև այդ ժամանակ դեռ հայերը զիրք ու գրականություն չունեին, և եկեղեցու կարգը կատարվում էր հունարեն լեզվով: Արդ՝ երբ Մեծն Ներսես լսեց այս բոլոր չարիքները, որ հայոց վրա հասան, նաև Արշակի մահը, ինքնակալ Թեոդոսին աղաջեց, նրանից օգնություն խնդրելով: Եվ Թեոդոսը թագավորեցրեց Արշակի որդի Պապին և մեծ զորք գումարեց Տերենտիանոս քաջ ստրատելատի (սպարապետ) ձեռքի տակ: Եվ Մեծն Ներսես իր հետ առավ բոլոր նախարարներին, թե Պապի տերության կամակիցներին և թե հակառակներին, նույնպես կոտորածից փրկված Սպանդարատ Կամսարականին և սրանց միաբանությամբ Պապին բերեց Հայաստան: Նրանք գալիս տեսնում են, որ ամբարիշտ Մեհրուժանը տիրացել գրավել է Հայաստանը: Նրան հալածում են, մեր երկիրը նրա ձեռքից խլում: Բայց Մեհրուժանը բերդապահներին հրամայեց՝ նախարարների կանանց բերդերի պարիսպներից կախել, մինչև որ մեռնեն, և դիակները կախաղանների վրա թողնել, որպեսզի քայլայվեն ու թափվեն և թռչուններին կեր դառնան:

ԶԻՐԱՎՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՄԱՍԻՆ, ԵՎ ԱՄԲԱՐԻՇՏ ՄԵՀՐՈՒԺԱՆԻ ՄԱՏԱԿՈՒՄԸ

Մեհրուժանը Խորասանի երկրում Շապուհին իմաց արեց, թէ ինչպիսի մեծ օգնություն ցույց տվեց Թեոդոսը Պապին, ուստի Շապուհից հրաման է տրվում, որ պարսից ամբողջ զորքը Մեհրուժանի հետ Հայաստան գնա պատերազմի: Այսպես և Պապն ու Տերենտիանոսը իմաց են տալիս Թեոդոսին, թէ Շապուհը բոլոր զորքերին հրամայեց մեր դեմ դուրս գալ, բացի որանիկներից: Ապա նաև Թեոդոս Ավգոստոսը Աղջե մեծ կոմսին հրամայեց գնալ Պապին օգնության, իր հետ վերցնել բոլոր հունական զորքերը, ոչ ոքի բաց չթողնել, վերցնել նույնիսկ քաղաքների հետևակ պահապաններին, որոնք մետաքայա վիշապներ էին կրում:

Պատերազմը գումարվեց Զիրավ կոչված դաշտում, և ճակատներն իրար մոտեցան: Հայոց քաջ նախարարների պատանիներն իրենց կամքով խիզախելով՝ մտան երկու ճակատների մեջ, առաջնորդությամբ իրենց սպարապետ Սմբատ ասպետի՝ Բագարատի որդու, որ Բագրատունյաց ցեղից էր: Պարսից զորքերի միջից էլ դուրս եկան նրանց հասակակիցները, երկու ճակատների մեջ այս ու այն կողմը շարժվեցին և ցրիվ եկան: Երբ պարսից պատանիները ետ էին դառնում, մերոնք անմիջապես հասնում էին նրանց հետևից և ինչպես փոթորիկ, որ անտառը տերևաթափ է անում, այնպես էլ նրանք արագորեն նիզակներով նրանց վար էին զցում ձիերից և սառը դիակները զետնի երեսին փոռում, քանի որ նրանք չեին կարողանում իրենց ճակատի մեջ մտնել: Իսկ երբ պարսիկներն էին մերոնց ետ դարձնում, սրանք մտնում էին հունաց՝ վահաններով պատսպարված ճակատը, իբրև մի ամուր քաղաք և ամեննին չեին վնասվում: Որովհետև Գորգոնոսլ, հետևակ զորքի հրամանատարը, այսպես վահաններով պատեց Պապի ճակատը, ինչպես պարսպով:

Որովհետև հունաց զորքերն սպառագինված էին ոսկեղեն և արծաթեղեն զենքերով և նրանց ձիերն էլ նույնպիսի զարդեր էին կրում, ուստի նրանք կարծես մի պարիսապ էին կազմում, որոնցից շատերը իրենց զգեստների ջղյա և կաշյա պահպանակների պատճառով կարծր քարերի տեսք էին ստանում, և նրանց վրա անխալամ գեսերը¹⁷⁰,

170 «Անխալամ գեսք»: Մի քանի ձեռագրեր ունեն «անխալատ գեսք», որ սիալ է: Նորայր Բյուզանդացին ցույց է տվել ուղղի ձևը - անխալամ գեսք: Խալամ նշանակում է անաստոնի գանգ, գեսք գլխի երկար մազերն են, վարսեր: Ուրեմն անխալամ գեսք նշանակում է մազեր առանց գլխի սկավառակի, մազերի փնջեր: Ըստ այս Խորենացու նկարագրությամբ՝ հունաց զորքի ջղյա և կաշյա պահպանակների վրա իբրև նշաններ կպցրած էին մազի փնջեր, որոնք քամուց ծածանվում էին: Նման զարդ ներկայումս էլ որոշ զինվորական աստիճանավորներ կրում են իրենց սաղավարտների վրա:

իբրև նշաններ, ծածանվում էին սաղարթախիտ ծառերի սաղարթների նման: Իսկ վիշապների (վիշապի նկարով դրոշակներ) գալարումները, որոնք քամուց ուղղելով ահազին կերպով բացել էին բերանները, ուրիշ բանի չեմ կարող նմանեցնել, քան եթե մի աղամանյա լեռան, որ իջնում է դեպի ծովը, - այսինքն հունաց ամբողջ ձակատը դեպի պարսկական զորքը, որովհետև սրանք էլ նմանվում էին մի հզոր գետի, դեպի մի կողմ ձավալված, որոնց հազած զրահները արդարև ջրի գույնի տպավորություն էին թողնում:

Երբ Մեծն Ներսեսը այս բոլորը տեսավ, բարձրացավ Նպատ լեռան գլուխը և ձեռքերը դեպի երկինք բարձրացրեց և առանց իջեցնելու աղոթք էր անում, նախամարգարե Սովուսի նման¹⁷¹, մինչև երկրորդ Ամաղեկը պարտություն կրեց:

Իսկ երբ արևը ծագեց մեր զորքերի դեմ ու դեմ, պղնձապատ վահանների ցոլքը լեռների վրա էր փայլատակում ինչպես մեծ ամպից, և այդ ձակատից դուրս էին թռչում մեր նախարարներից լավ զրահավորվածները ինչպես փայլատակող ձառագայթներ, որոնց տեսքից միայն պարսկական գունդը երկյուղի մեջ ընկավ, բայց մի քիչ նաև մեր գունդը, որովհետև դիմացից ծագած արևի պատճառով չէր կարող դեմուղեմ նայել: Բայց երբ միմյանց ընդհարվեցին, ամպը հովանի եղավ և մեր կողմից սաստիկ քամի փշեց պարսկական գնդի դեմ: Կովի խառնուրդի ժամանակ Սպանդարատ Կամսարականը պատահեց մի մեծ խմբի, որի մեջ էր քաջ Ղեկաց (լեզգիների) թագավոր Շերգիրը, որ ձակատի մեջտեղում պինդ կանգնած էր՝ միջին գնդի գլուխն անցած: Սպանդարատը հարձակվեց, խումբը ձեղքեց և քաջին գետին տապալեց շանթահար եղածի նման, և խումբը շուր տալով փախուստի մատնեց: Եվ այսպես հայոց և հունաց զորքերն առհասարակ, երկնային օգնությամբ զորացած, թշնամիների դիակներով ամբողջ դաշտը լցրին և մնացածներին փախցնելով հալածեցին: Արանց թվում էր և Ուրնայրը, Աղվանից թագավորը, որ խոցված էր Մուշեղից, Վասակ Մամիկոնյանի որդուց, և պատերազմից դուրս հանեցին: Բայց ամբարիշտ Մեհրուժանի ձին վիրավորված լինելով՝ նա չկարողացավ փախչողների հետ արագ հեռանալ, հայոց Սմբատ Սպարապետը ածապարելով հասավ նրա մոտ, նրա հետ եղող զորքերը կոտորեց և այն թշվառականին ձերբակալեց Կոզայովտի եղեգնուտի ավիին: Մտածելով, թե գուցե Մեծն Ներսեսը նրան կվրկի, բանակ չտարավ, այլ նույն տեղերում ամբարիշտին փշացնելու համար պատրաստ է գտնում

171 Ակնարկություն իսրայելցիների պատերազմների վրա ամաղեկացիների հետ, որի ժամանակ Մովսեսը բարձրացավ մի բլուրի վրա և բազկատարած աղոթում էր: Երբ նա ձեռները բարձր պահած էր լինում, հաջողությունն իսրայելցիների կողմն էր լինում, իսկ երբ, հոգնելուց, ձեռներն իջեցնելու էր, հաջողությունն անցնում էր ամաղեկացոց կողմը: Այս տեսնելով՝ Ահարոն և Ովք մտան նրա թերթի տակ և նեցուկ եղան, որպեսզի ձեռքերը միշտ բարձր մնան, մինչև որ ամաղեկացիները կատարյալ պարտություն կրեցին: Այստեղ Մեծն Ներսեսը Մովսեսի դերն է կատարում, իսկ նոր ամաղեկը պարսիկներն են, հայերի և քրիստոնեության թշնամիները:

վրանաբնակներ, որոնք կրակ էին վառել, որպեսզի միս խորովեն երկաթե շամփուրով: Նա շամփուրը տաքացնելով երկու փաթ բոլորեց պսակի ձևով և շիկացնելով ասաց. «Քեզ պսակում եմ, Մեհրուժան, որովհետև դու ձգուում էիր հայոց վրա թագավորելու և իմ՝ ասպետիս պարտքն է քեզ պսակել իմ հայրերի իշխանության կարգով»: Եվ կրակի նման կեծ շամփուրը դրեց Մեհրուժանի գլխին, և այսպես այն չարք սատկեց: Այնուհետև երկիրը խաղաղվեց՝ Պապի ձեռքի տակ նվաճվելով:

ԼՀ

ԹԵ ԻՆՉՊԵՍ ՊԱՊԸ ՍՈՒՐԲ ՆԵՐՍԵՍԻՆ ՄԱՀՎԱՆ ԴԵՂ ՏԱԼՈՎ ԿՅԱՆՔԻՑ ԶՐԿԵՑ

Երբ պատերազմները վերջացան և երկիրը խաղաղվեց, Մեծն Ներսեսը ուխտ էր հաստատում Պապ թագավորի և նախարարների մեջ, որ արդարության ձանապարհով գնան, որպեսզի նրանց գործերը համապատասխան լինեն քրիստոնեական հավատին, որ թագավորը հորը չնմանվի, անիրավություններ չգործի ու չզրկի, այլ արդարությամբ վարվի նախարարների հետ, հայրական խնամքով, նրանք կը այլևս չարհամարեն ու չհեռանան նրանից, այլ ծառայեն հավատարմությամբ: Այս ժամանակ Պապը Սպանդարատ Կամսարականին վերադարձեց ամեն ինչ, որ հափշտակել էր նրա Արշակ հայրը – Շիրակի և Արշարունյաց գավառը, որոնք պատկանում էին Կամսարականների ցեղին, բայց ոչ իբրև իր Արշակ հոր ազահությամբ անիրավաբար խլած, այլ իբրև պարզ քաջ Սպանդարատի ծառայության համար, որ սպանել էր Ղեկաց թագավորին: Մյուս նախարարներին կը վերադարձեց նրանց կրած զրկանքները, ցույց էր տալիս անընչասեր բարք և ապրում էր առատարար:

Բայց որովհետև ամոթալի ախտով գարշելի կյանք էր վարում և սրա պատճառով Մեծն Ներսեսից հանդիմանվում ու նախատվում էր, նրան խեթ աչքով էր նայում, մտածում էր վնասել, բայց ինքնակալ Թեոդոսի երկյուղից չէր համարձակվում հայտնի կերպով նրան վնաս հասցնել, ուստի գաղտնի կերպով Սուրբ Ներսեսին մահացու դեղ խմեցնելով զրկեց կյանքից¹⁷², որ եպիսկոպոսության աթոռը գրավեց երեսունչորս տարի: Երանելի Ներսեսն այս աշխարհից փոխվեց Եկեղյաց գավառում, Խախի կոչված

172 Պապ թագավորը զուր է մեղադրվում Փավստոսից, Խորենացուց և հետագա պատմիչներից իբրև Ներսես Մեծին քունավորող: Նոր հեղինակներն այս բանը չեն ընդունում: Թունավորելու ավանդությունը կամ արդյունք է հոգևորական դասի թշնամության Պապի դեմ, կամ տղիտության: